

29.5.2012

Dnro 2495/4/10

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajujoja

Esittelijä: Esittelijäneuvos Juha Haapamäki

PIDÄTTÄMISEN PERUSTEET PUUTTEELLISET

GRUNDERNA FÖR ANHÅLLNING BRISTFÄLLIGA

1
KANTELU

L arvosteli valtioneuvoston oikeuskanslerille 2.7.2010 osoittamassaan kirjeessä poliisin menettelyä. Hän pyysi tutkimaan, millä perusteilla poliisi piti häntä yön yli putkassa – itse hän piti vapaudenmenetystään mielivaltaisena. L arvosteli myös sitä, ettei hänen pyynnöstään huolimatta annettu soittaa isälleen, joka on varatuomari ja jonka L ilmoitti asiamiehekseen. L:n mukaan poliisi myös uhkaili häntä pidättämisen jatkamisella kahdella päivällä, ellei hänen muistinsa parane.

Apulaisoikeuskanslerin sijainen siirsi asian eduskunnan oikeusasiamiehen käsiteltäväksi.

- - -

3
RATKAISU

3.1 Tapahtumatietoja

Asiassa on kysymys esitutkinnasta asiassa 6780/R/18238/07, jonka tutkinnanjohtajana toimi rikoskomisario A ja tutkijana rikosylikonstaapeli B.

Vartiointiliikkeeseen oli 1.9.2007 klo 05.59 tullut hälytys Turussa sijaitsevasta Nesteen huoltoaseman myymälästä. Vartija oli paikalla kahdeksassa minuutissa ja poliisi muutamaa minuuttia myöhemmin. Rikosilmoituksen mukaan myymälätiloissa oli pengottu ainakin tupakkahyllyä, sikariskaskeja oli lattialla. Lisäksi juomien kylmäkaapissa oli tölkkejä nurin. Rikosilmoitukseen on kirjattu "Pihalta otettiin talteen tyhjä Energy Drink tölkki (samanlaisia tölkkejä kylmäkaapissa)". Asianomistajan edustaja oli 19.9.2007 ilmoittanut rikosylikonstaapeli B:lle, että anastettu oli vain kaksi sikarilaatikkoa.

Helmikuussa 2009 poliisilaitokselle saapui keskusrikospoliisin lausunto, jonka mukaan pihalta löydetyistä juomatölkistä oli löydetty DNA-tunniste, joka sopi L:ään.

Rikoskomisario A päätti 7.2.2009 etsintäkuuluttaa L:n. Etsintäkuulutuksessa pyydettiin pidättämään L ja ilmoittamaan siitä tutkinnanjohtajalle tai tutkijalle (kuulutusluokka ehdoton kiinniotto).

Poliisilaitoksen partioiden yleisenä tehtävänä on hakea etsintäkuulutettuja muiden tehtävien niin salliessa. Tässä tapauksessa partio oli käynyt 23.2.2009 klo 18 aikaan tavoittamassa L:ää - - -sta, jossa hän asui vanhempiansa kanssa. L:n isä kertoi poikansa tulevan kotiin illemalla ja sovittiin, että isä soittaa poikansa tultua kotiin. Partio saikin pian tiedon, että L oli tullut kotiin ja partio kävi hakemassa L:n sieltä. L pidätettiin klo 19.55 yleisjohtajana toimineen komisario C:n etsintäkuulutuksen perusteella tekemällä päätöksellä.

Rikosylikonstaapeli B puhutteli L:n alustavasti saavuttuaan seuraavana aamuna töihin. Keskusteltuaan rikoskomisario A:n kanssa B kuulusteli L:n klo 13.40–14.00. L pääsi vapaaksi klo 14.09. Hänen vapaudenmenetyksensä kesti siten yli 18 tuntia.

Tutkintailmoitukseen on merkitty seuraavaa. "L on kuulustelussa kiistänyt teon, eikä muusta suoritusta tutkinnasta ole löytynyt lisänäyttöä. Tutkinta keskeytetään, tekijä tuntematon."

3.2 Kannanotot

3.2.1 L:n vapaudenmenetyksen perusteet

Lähtökohtia

Henkilökohtaista vapautta ei perustuslain 7 §:n mukaan riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Henkilökohtainen vapaus kuuluu myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen turvaamiin oikeuksiin sopimuksen 5 artiklassa tarkemmin määritellysti.

L:n vapaudenmenetys on perustunut rikosepäilyyn. Hänet on pidätetty epäiltynä varkaudesta. Pidättämisen perusteista säädetään pakkokeinolain 1 luvun 3 §:ssä seuraavaa.

Rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan pidättää:

- 1) jos rikoksesta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta;
- 2) jos rikoksesta on säädetty lievempi rangaistus kuin kaksi vuotta vankeutta, mutta siitä säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän:
 - a) lähtee pakoon taikka muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa;
 - b) vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa; taikka
 - c) jatkaa rikollista toimintaa;
- 3) jos hän on tuntematon ja kieltäytyy ilmoittamasta nimeään tai osoitetaan taikka antaa siitä ilmeisesti virheellisen tiedon; taikka
- 4) jos hänellä ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa.

Kun jotakuta on syytä epäillä rikoksesta, hänet saadaan pidättää, vaikka epäilyyn ei ole todennäköisiä syitä, jos pidättämiseen muutoin on 1 momentissa säädetty edellytykset ja epäillyn säilöön ottaminen on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää.

Ketään ei saa pidättää, jos se asian laadun taikka rikoksesta epäillyn iän tai muiden henkilökohtaisten olojen vuoksi olisi kohtuutonta.

Kaikkien pakkokeinojen käyttöä koskee suhteellisuusperiaate, josta on säädetty pakkokeinolain 7 luvun 1 a §:ssä. Sen mukaan pakkokeinolaissa tarkoitettuja pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos pakkokeinon käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä rikoksesta epäillylle tai muille pakkokeinon käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaus ja muut asiaan vaikuttavat seikat.

Poliisin tutkittavana on ollut varkaus, josta säädetty enimmäisrangaistus on yksi vuotta kuusi kuukautta vankeutta.

Kannanotto

Totean aluksi, että etsintäkuulutuksista ei ole laissa yleisiä säännöksiä, vaan vain yksittäisiä erityissäännöksiä. Oikeuskirjallisuudessa on todettu, että etsintäkuulutuksessa mainitun toimenpiteen pyytäjä on vastuussa siitä, että lailliset edellytykset toimenpiteelle ovat olemassa. Etsintäkuulutuksen mukaan toimiva poliisimies puolestaan vastaa siitä, että toimenpide kohdistuu oikeaan henkilöön ja että toimenpiteissä noudatetaan laillisia menettelytapoja (Helminen-Kuusimäki-Salminen: Poliisioikeus s. 83).

L:n kiinniottaneen poliisipartion ja pidättämisestä päättäneen päivystävän komisarion toiminta eivät anna minulle aihetta toimenpiteisiin. He ovat toimineet rikoskomisario A:n päättämän etsintäkuulutuksen mukaisesti. Tässä tapauksessa ei nähdäkseni ole ollut sellaisia seikkoja, jotka olisivat antaneet heille mitään aihetta kyseenalaistaa A:n päätöstä L:n (ehdottomasta) pidättämisestä.

Rikoskomisario A:n mukaan L:ää oli vähintäänkin syytä epäillä kyseisestä varkaudesta ja etsintäkuulutuksen mukaisella pidättämisellä oli mahdollista estää esitutkintaa vaikeuttava L:n yhteydenpito mahdolliseen rikoskumppaniinsa.

Seuraavassa tarkastelen A:n esittämiä seikkoja yksityiskohtaisemmin erityisesti pidättämisen edellytysten kannalta.

Keskeistä on ensinnäkin arvioida seikkoja, joiden on katsottu viitanneen L:n syyllisyyteen. A on todennut, että tupakka- ja juomahyllyjä oli pengottu ja oli todennäköistä, että näistä hyllyistä oli tuotteita anastettu. Partio otti tekopaikan pihalta talteen tyhjän juomatölkin; samanlaisia tölkkejä oli kumollaan hyllyssä. A:n mukaan asianomistajan ilmoitusta siitä että vain sikarilaatikkoja oli anastettu, ei juomia, ei ole pidettävä luotettavana. A:n mukaan asianomistajien halu tehdä tarkempaa inventaariota vaihtelee.

A:n mukaan L:ltä otettiin DNA-näyte joulukuussa 2008, kun häntä epäiltiin VR:n trukin luvattomasta käytöstä (lievä moottoriajoneuvon käyttövarkaus). L oli myöntänyt tuon teon. Myymälän pihalta löydetystä juomatölkistä taltioitu DNA täsmäsi L:ltä otettuun näytteeseen.

Tässä tapauksessa tölkin DNA-löydös on ollut käytännössä ratkaiseva tosiseikka, jonka on katsottu yhdistävän L:n syyskuussa 2007 tehtyyn rikokseen. Kuitenkin asianomistaja oli nimenomaisesti ilmoittanut poliisille, että vain kaksi sikarilaatikkoa oli anastettu, ei siis edes yhtä juomatölkkiä. En sinänsä yleisellä tasolla epäile A:n näkemystä siitä, että asianomistajien inventaariohalukkuus vaihtelee. Ei ole kuitenkaan mitään selvitystä siitä, että tällainen oletus olisi ollut oikeutettu tässä yksittäistapauksessa, kun asianomistaja oli nimenomaisesti ilmoittanut, että vain kaksi

sikarilaatikkoo oli viety. Tämä A:n näkemys on ollut keskeinen taustaoletus pidättämiselle. Ilman tätä oletusta tölkkiä (ja sen kautta L:ää) ei ole voitu perustellusti yhdistää murtovarkauteen.

En pidä hyväksyttävänä sitä, että niinkin voimakas pakkokeino kuin pidättäminen perustetaan siihen, että poliisi katsoo vastoin asianomistajan nimenomaista ilmoitusta, että ainakin yksi juomatölkki oli anastettu. Mitään selvitystä ei ole siitä, että asianomistajalta olisi pyritty selvittämään, olisiko kuitenkin mahdollista, että vastoin hänen ilmoitustaan myös ainakin yksi juomatölkki olisi anastettu.

Totean myös, että vaikka vastoin asianomistajan ilmoitusta tölkkejä olisikin anastettu, ei ole esitetty vahvoja perusteita sille epäilylle, että löydetty tölkki olisi nimenomaan anastajan jäljiltä. Tölkki on toki löytynyt huoltoaseman pihalta. Kyse on kuitenkin yleisestä paikasta, jossa L:n mukaan nuoriso viettää aikaansa myös huoltoaseman sulkemisen jälkeen - tätä ei ole selvityksissä kiistetty. Siinäkin tapauksessa, että tölkin olisi voitu olettaa ehkä olevan anastajan jättämä, myös toiset selitykset olisivat olleet hyvin mahdollisia.

Pidän täysin selvänä, ettei ole ollut ainakaan todennäköisiä syitä epäillä L:ää ko. rikoksesta. Edellä todettu huomioon ottaen DNA-löydös ei tällaista johtopäätöstä oikeuta. Edes syytä epäillä –tasaisen epäilyn perusteet ovat kyseenalaiset asianomistajan nimenomainen ilmoitus anastetusta omaisuudesta huomioon ottaen.

Korostan myös, että sellaisen henkilön pidättäminen, jota on vain syytä epäillä rikoksesta, edellyttää muun muassa, että epäillyn säilöön ottaminen on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää. Tällaisia seikkoja ei tässä tapauksessa ole esitetty.

Sitä paitsi, vaikka hyväksyttäisiin se, että L:ää oli syytä epäillä kyseisestä varkaudesta, niin pidän hyvin ongelmallisena myös sitä, että A oli päätenyt harkinnassaan pidättämiseen, eikä esimerkiksi siihen, että L olisi kutsuttu kuulusteluun.

Asiassa ei ole väitettykään, että L olisi ollut vaikeasti tavoitettava tai että hän pakoilisi esitutkintaa. L asui vanhempiensa luona ja poliisipartio on siellä käytyään saanut sanan, että tämä on tullut kotiin. Totean myös, että L:n aiemman rikosasian (lievä moottoriajoneuvon käyttövarkaus) rikosilmoitukseen on kirjattu, että L tuli marraskuussa 2008 selvittämään asiaa poliisilaitokselle.

Tilanne on ollut verrattavissa ilman edeltävää kutsua tapahtuvaan esitutkintaan noutoon, josta säädetään esitutkintalain 18 §:ssä seuraavaa.

Epäilty voidaan kutsuttakin noutaa esitutkintaan, jos rikoksesta saattaa seurata vankeutta ja on todennäköistä, ettei hän noudata kutsua tai että hän kutsun saatuaan ryhtyy pakenemalla, todisteita hävittämällä tai muulla tavalla vaikeuttamaan esitutkintaa.

Tässä tapauksessa ei ole esitetty tosiseikkoja, joiden nojalla olisi oikeudellisesti hyväksyttävien perustein voitu pitää todennäköisenä, että L olisi kutsun saatuaan ryhtynyt pakenemaan tai vaikeuttamaan esitutkintaa. Pidän kyseenalaisena sitäkin, onko tässä tapauksessa ollut käsillä se pidättämisen edellytys, että oli syytä epäillä L:n vaikeuttavan asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa. A on vedonnut siihen, että pidättämisellä oli mahdollista estää L:n yhteydenpito mahdolliseen rikoskumppaniin. A ei ole kuitenkaan esittänyt

mitään tosiseikkoja sen tueksi, että olisi ollut syytä epäillä useamman henkilön tehneen puheena olevan rikoksen yhdessä. Esimerkiksi anastetun omaisuuden määrä ei nähdäkseni tue tällaista näkemystä.

Asiaa voidaan tarkastella myös suhteellisuusperiaatteen kannalta. Tuosta periaatetta ilmentää pakkokeinolain 7 luvun 1a §:n lisäksi osaltaan myös tuon lain 1 luvun 3 §:n 4 momentti.

Tästä näkökulmasta totean ensinnäkin, että haluamatta mitenkään vähätellä omaisuusrikoksia katson, ettei tutkittavana ole ollut mitenkään törkeä rikos. Sen selvittämistä ei ole ollut erityisen painava. Pidättämisestä vastaan puhuu se, että epäillyn vapaudenriisto yli 18 tunniksi on ollut vakava puuttuminen hänen perusoikeuksiinsa. Kaikkea poliisitoimintaa koskee myös vähimmän haitan periaate: kenenkään oikeuksiin ei saa puuttua enempää kuin poliisin tehtävien suorittamiseksi on tarpeen. Kuten edellä on todettu, asiassa ei ole esitetty kestäviä perusteita sille, että muiden esitutkinnassa käytettävissä olleiden keinojen sijaan päädyttiin käyttämään pidättämistä. Vielä suhteellisuusperiaatteen kannalta on otettava huomioon edellä lausuttu rikosepäilyn perusteiden ongelmallisuudesta. Jos rikosepäily on heikko, niin tämä tulee käsitykseni mukaan ottaa huomioon pakkokeinojen käyttöä harkittaessa. Mitä suurempi vaara on siitä, että pakkokeino kohdistetaan syyttömään, sitä tarkempaa punnintaa pakkokeinon käyttäminen edellyttää.

Tässä tapauksessa katson L:n pidättämisen olevan ongelmallinen myös suhteellisuusperiaate huomioon ottaen. Tämä periaate on kuitenkin siinä määrin harkinnanvaraa jättävä säännös, että tältä osin pidän riittävänä kiinnittää A:n huomiota suhteellisuusperiaatteesta lausumaani.

Sen sijaan muutoin käsitykseni on, että A on edellä todetusti esittänyt siinä määrin puutteelliset perusteet päätökselleen määrätä L pidätettäväksi, että annan hänelle eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 10 §:n 1 momentin perusteella huomautuksen.

- - -

4 TOIMENPITEET

Annan eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 10 §:n 1 momentin nojalla rikoskomisario A:lle huomautuksen hänen kohdassa 3.2.1 tarkemmin selostetusta menettelystään. Tässä tarkoituksessa lähetän hänelle jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Lisäksi totean seuraavaa.

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 11 §:n 1 momentin mukaan oikeusasiamies voi laillisuusvalvontaansa kuuluvassa asiassa tehdä toimivaltaiselle viranomaiselle esityksen tapahtuneen virheen oikaisemiseksi tai epäkohdan korjaamiseksi. Oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä on myös katsottu, että oikeusasiamies voi perusoikeuksien valvontatehtävänsä puitteissa tehdä perusoikeuksien loukkausten johdosta hyvitysesityksiä.

Tässä asiassa ei ole esitetty hyväksyttäviä perusteita L:n vapaudenmenetykselle. Näin ollen se on ollut vastoin Suomen perustuslain 7 §:ää ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklaa. Tuon artiklan 5 kohdan mukaan jokaisella, jonka vapaus on riistetty artiklan määräysten vastaisesti, on täytäntöönpanokelpoinen oikeus vahingonkorvaukseen. Edelleen ihmisoikeussopimuksen 13 ar-

tiklan mukaan jokaisella, jonka tässä yleissopimuksessa tunnustettuja oikeuksia ja vapauksia on loukattu, on oltava käytettävissään tehokas oikeussuojakeino kansallisen viranomaisen edessä siinäkin tapauksessa, että oikeuksien ja vapauksien loukkauksen ovat tehneet virantoimituksessa olevat henkilöt.

Voimassa olevan vahingonkorvauslain mukainen korvausvastuu on niin pitkälti rajoitettua, että sääntelyn ei voi sanoa tarjoavan tehokasta oikeussuojakeinoa perus- ja ihmisoikeusloukkausten hyvittämiseksi. Käsitykseni mukaan tässä tapauksessa ei ilmeisesti tule kyseeseen esimerkiksi vahingonkorvauslain mukainen niin sanottu kärsimyskorvaus, joka edellyttäisi sitä, että kantelijan ihmisarvoa on tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta vakavasti loukattu.

Ihmisoikeussopimuksen 13 artiklassa, joka on meillä lain tasoisesti voimassa, on kuitenkin taattu oikeus tehokkaisiin oikeussuojakeinoin ihmisoikeusloukkauksissa. Kärsimyskorvaus on eräissä tapauksissa mahdollista perustaa siihen. Korkeimman oikeuden ratkaisut KKO:2008:10 ja KKO:2011:38 osoittavat, että vahingonkorvausta tai hyvitystä on mahdollista suorittaa perus- ja ihmisoikeusloukkauksen perusteella myös ilman kansallisen lainsäädännön nimenomaista tukea.

Totean vielä, että ihmisoikeussopimukseen perustuvan korvauksen edellytyksenä ei ole se, että vapaudenriiston olisi tullut kestää tietyn vähimmäisajan. Lyhytkin sopimuksenvastainen vapaudenriisto tulee hyvittää.

Kehotankin Varsinais-Suomen poliisilaitosta vakavasti harkitsemaan, voisiko se ihmisoikeussopimuksen 13 artiklan nojalla hyvittää kantelijalle häneen kohdistetun vapaudenriiston, jolle ei saamissani selvityksissä ole esitetty riittäviä perusteita.

Pyydän poliisilaitosta 14.9.2012 mennessä ilmoittamaan toimenpiteistä, joihin se on näiltä osin ryhtynyt.

Muihin toimenpiteisiin asia ei anna aiheutta.

